

ULUSLARARSI İLİŞKİLERDE PSİKANALİZ :

Bu yazı benim gayri resmi olarak uluslararası ilişkiler ve politikaya karışmakla öğrendiklerim ve etnik, milli, dini ve ideolojik büyük grup çalışmalarının bireylerle yaptığım klinik çalışmalara etkisini anlatır.

Uluslararası ilişkiler ve politikaya bulaşmamda hiçbir zaman kişisel olarak tanımadığım politik lider Enver Sedat'ın son yılları anahtar bir rol oynadı. Enver Sedat 1970'den suikaste kurban gittiği 1981 yılına kadar Mısır'ın Cumhurbaşkanıydı. Enver Sedat'ın politika ve uluslararası ilişkiler alanındaki davranışlarına yansıyan abartılmış itibar ve kendine güvenle aşılınmış bir kişilik yapısı vardı. Önemli kararlar almadan önce Kahire'nin 40 mil kuzeyindeki Mit Abdul Kom adlı köyüne gider, uzun entarisini (galibia) giyer, bir pipo içer, düşünür ve kararını öyle verirdi. Kesinlikle alçakgönüllü değildi. Politik konularda kendisine tavsiye verebilecek herkesin aklından daha üstün bir akla sahip olduğunu düşünürdü. Yalnızdı. Enver Sedat'ın kişilik yapısı kendisine cesur ve alışılmadık adımlar atma cesareti veriyordu. (Volkan, 2004) Alışılmadık adımlarından biri de 1977'de düşman bölge İsrail'e yaptığı ziyareti. Bu ziyareti sırasında İsrail parlamentosunda (Knesset) yaptığı konuşmada Araplar ve İsraililer arasındaki problemlerin %70'inin psikolojik olduğunu beyan etti. Bunun neticesinde Amerikan Psikiyatri Derneğinin uluslar arası ilişkilerin psikikolojisini incelemekle görevlendirilen bir komitesi, Amerikan, Mısır ve İsrail hükümetlerinin onaylamaları ile, Arap-İsrail ilişkilerinin psikolojik yönlerini araştırmaya başladı. Bu komitenin bir amacı da belli etnik hassasiyetlerin uluslararası çatışmaları barışçıl bir çözüme kavuşturma karşısında nasıl direnç oluşturduğunu tahlil etmek ve bu direncin nasıl kırılabileceğinin yollarını bulmaktı.

1980 ve 1986 yılları arasında, gayri resmi Mısır-İsrail diyalog dizisine ben de APA'nın bir üyesi olarak katıldım . (Bu diyalogların son 3 yılına Filistinliler de dahil oldu. Bu yıllarda ben bu komitenin başkanı olmuştum) Bu diyaloglara katılmakla, odak noktamı bireyin iç dünyasını anlamaktan, büyük grup psikolojisi, kitle hareketlerinin manipülasyonu ve gayri resmi diplomasiye çevirmeye başladım. (Volkan, 1987)

Arap-İsrail diyaloglarına dahil olmamdan 6 yıl sonra 1987 yılında, Virginia Üniversitesi Tıp Fakültesi himayesinde, "Akıl ve İnsan Etkileşimleri Çalışmaları Merkezi"ni {Center for the Study of Mind and Human Interaction (CSMHI)} kurdum ve 2002 yılının sonunda, emekliliğime kadar bu merkezi yönettim. Toplu ve ayrı olarak, CSMHI fakültesi etnik, ırksal, dini veya diğer büyük grup gerilimleri ve şiddetin var olduğu veya yeni ortaya çıkmaya başladığı dünyanın birçok alanında çalıştı. (Volkan, 1988, 1997; 1999, 2004)

Böylece benim hiçbir zaman tanımadığım Enver Sedat kariyerimin yönünü değiştirdi. Yavaş yavaş geleneksel psikanalist pozisyonumu (bir divanın arkasında oturup

sahisleri yıllarca süren analizden gecirme) terkettim ve tabii ki, gayri resmi olarak Araplar ve İsraililer, Ruslar ve Estonyalılar, Türkler ve Yunanlılar, Türkler ve Ermeniler, Sırbılar ve Hırvatlar ile Gürcüler ve Güney Osetler gibi düşman gruplar arasında görüşme masası etkinliklerine katılmaya başladım. Tahmin edilebileceği gibi, kliniğimin güvenliğinden travmatik toplumlar ve şiddetli görüşmeler ateşinin belirsizliğine yolculuğum kişisel dirençle doluydu. Psikanalistin terapi divanının arkasındaki her zamanki yerinden, bir hastanın iç dünyasına “seyahat” etmek, başka, birbirlerine şiddetli öfkeli duyarlılıklar fırlatan düşman temsilcilerinin arasında oturmak veya gerçek ya da yakında gerçekleşecek tehlike durumundaki kitlesel travmatik insanlar arasında olmak da oldukça başka birşeydi.

Bir psikanalist ofisinde biraz yalnız bir figürdür; (analiz edilenin katkıları olsa da) hastanın iç çatışmalarına ve adaptasyonlarına yalnız kıymet biçer, ne yorum yapacağına ve nasıl reaksiyon gösereceğine yalnız karar verir. Fakat bir durumun patronu olma bir psikoanalist olarak narsistçe memnun edici bir deneyim de olabilir. İyi söhrete sahip bir kurumda iyi bir eğitim, analistin kişisel ve profesyonel dürüstlüğü ile kendi bilgisini somutlaştırarak, o kontrol pozisyonunun potansiyel yalnız kullanımına karşı aşılır. Fakat uluslararası etnik-arası ve diğer büyük grup süreçlerine dahil olduğum andan itibaren önümdeki duruma dair artık kontrolüm yoktu. Komplike çatışmalar denizinde genellikle kapatılmamış olayları basitçe sınıflandırmak, paylaşılan saklı psikolojik süreçlere neyin bağlı olduğunu anlamakta yalnız bırakılmak oldukça zordu. Daha da ötesi, dünya liderleri ve diğer esas halk figürleriyle- Mihail Gorbacov, Jimmy Carter, Yaser Arafat ve Desmond Tutu gibi- dirsek çürüttüğüm zamanlardı . Benim için gerekli olan birleşen duygular ve hisler üzerinden hatta beni kışkırtan ünlülerle çalışmaktı. Nasıl tarafsız kalabilirdim? Kendi önyargılarımı nasıl ehlileştiribilirdim? Yeni kariyerime adapte olmak için içsel çalışmaya dair çok uğraş verdim. Psikanaliz ve resmi diploması arasındaki işbirliğine dair çeşitli önemli engeller yeni kariyerimi etkiledi. Bu engellerden bazıları politik bilimin ve diplomasının kaynağından gelirken, diğerleri psikanalitik disiplinin kendinden kaynaklanıyordu.

PSİKANALİZ ve DİPLOMASİ ARASINDAKİ İŞBİRLİĞİNE ENGELLER

Reel politikin (yani kısacası mantiki düşüncelerin) hükümetler üzerine olan etkisi politikacılar, diplomatlar veya politik bilimcilerin psikanalitik gözlemleri açık kollarla kucaklamamaları sürpriz değildir. Ludving von Rochau (1853) reel politik konseptini sunduğundan beri, bu fikir, genel olarak, psikolojik süreci dikkate almadan, birinin büyük grubu ve düşmanlarındaki rasyonel değerlendirme ve realistik kıymet biçmesini anlatır. Alman İmparatorluğu'nun ilk üst düzey bakanı ve mimarı olan reel politik pratisyeni Otto von Bismarck (1815-1898) in fevkalade başarılarını takiben realizm yeni yüzyıl için politik düşünceye hakim oldu. Uluslararası ilişkiler uzmanı, John A. Vasquez (1986) reel politikin XX. yy'a yapışkanlığının Woodrow Wilson ve diğer idealistlerin I. Dünya Savaşı'nı engellemekteki başarısızlığının direk bir sonucu olduğunu öne sürer.

“İdealistler esas çıkar uyumu olduğunu varsayıp, sebebin etkisini abartmalarıyla, algılanırlar. Oysa, realistlere göre, çıkar çatışmaları ancak güç mücadelesiyle çözülebilir”. (Vasquez, 1986, p.2-3)

Uzun yıllar devam eden idealist-realist kavgası İkinci Dünya savaşından sonra ve Soğuk Savaş sürecinde kesinlikle realizm lehine sonuçlanmadı. Hans J. Morgethau'nun,

“Milletler Arasındaki Politika” adlı 1948’deki çalışması, özellikle bu gelişmede etkisini göstermiştir.

Reel politikanın etkisi özellikle Amerika’da politika ve diplomasi rasyonel aktör modelleri olarak bilinmeye başlayan teoriye hayat verir. Fakat zaman geçtikçe, birçok rasyonel aktör modelinin noksanlığı kanıt olur. Örneğin Yom Kipur’da (6 Ekim 1973) Enver Sedat Süveyş Kanalı üzerinden İsrail’e kitlesel saldırı düzenlemekle, hem İsrail hem de Amerikan ordu istihbaratlarını şaşırtmıştır. Rasyonel aktör modellerine dayanarak, politika analistleri, Mısır saldırısının 1975’den önce başlayacağına inanmamışlardı, ve böylece, Eylül 1973’de rapor edilen Mısır ordu hareketlerini de sadece çalışma olarak görmüşlerdi. Böylece Mısır güçleri, zayıf İsrail savunmasını çğnemeyi başarır ve Sinai’nin içine doğru yol alır. Ancak Sedat’ın ordusu nihayetinde o yılın sonunda ateş-kes ilan edilmeden önce ağır kayıplar verir.

İsrail’in hava üstünlüğü, eadat’ın yapmak istediklerine etkili bir engel oluşturabilirdi, fakat bu, Sedat’ı engellemedi. Sedat’ın kimlik yapısı Yom Kipur Savaşı’nı başlatmakta anahtar bir rol oynamıştır. Buna göre 1970’lerin sonunda ve 1980’lerin başında bazı politik bilimciler ve hatta bazı hükümet karar alıcıları ve diplomatlar, yanlış karar almayı açıklamak için bilinçli (Cognitive) psikolojiden fikir almaya başladılar. (Volkan, et, al, 1998) Psikoanalizden yardım istemediler. Psikososyal savaş hali çalışması öncülerinden Harold Lasswell (1927-1930)in çabaları da dahil, psikanalizi politika ve diplomasiye sunma çabalarının uzun tarihine rağmen, paylaşılmış bilinçsiz güçler, araştırılmaktan kaçınıldı.

Psikanalistler ile diplomatik pratisyenler ve politika uzmanları arasındaki işbirliğini karıştıran diğer zorluklar psikanalizin kendisinden kaynaklanır. Uzmanlar ve diğer disiplin pratisyenleriyle işbirliği çalışmalarına daha fazla dahil olmamla bu zorlukları kendim de hissettim. Psikanaliz ve diplomasi arasındaki işbirliğine engel olan psikanalitik disiplin içindeki zorlukların birbiriyle ilişkili birçok kategoriye ayrılabilceğini vurguluyorum. Beklenildiği gibi, ilk başta bu engellerin farkına varmak ve bunları tanımlamak benim için zordu. Fakat yavaş yavaş kendimi bazı kurulmuş psikanalitik varsayımlardan ayırmayı başardım.

Politika ve diplomasi kaçınılmaz olarak büyük grup psikolojisi, lider-takipçi psikolojisi ve düşman grup ile liderleri arasındaki ilişki psikolojisi ile ilgilendir. Sigmund Freud, bu başlıklarla ilgilendi, fakat, aynı zamanda onları devam ettirecek takipçilerinin cesaretini kırarak bir miras bıraktı. Albert Einstein’a mektubunda Freud (1932) insan doğası ve psikanalistlerin savaşları veya savaş benzeri durumları engellemekteki rolleri hakkında karamsardı. Her ne kadar da Jacob Arlow (1973) daha sonra Freud’un bu konu hakkındaki bazı yazıları üzerine iyimserlik belirtse de, Freud’un karamsarlığı, inanıyorum ki, politika ve diplomasi alanındaki sınırlı psikanalitik bağışlarda bir rol oynadı.

Tabii ki istisnalar vardı. (Glomer, 1947 ve Fornari 1966) Her ne kadar da bu istisnalar Freud’un liderliğini başka alanlarda kullansalar ve bu politika ile diplomasiadaki psikanalizin potansiyel etkisini tıkasa da bu yazarlar, Freud gibi, kendi başlarına, politik lider imajlarının ve büyük grup psikolojisi ile lider-takipçi ilişkileri yerine, bireyin politik lider imajının ne olduğuna ve bir büyük grubun akli temsiliyetinin sembolik olarak neyin yerine geçtiğine dair bireyin bilinçsiz hissiyatı üzerine odaklandılar. Psikanaliz öncelikli olarak bireyin iç dünyasını araştırmaya bir alet olarak kalır ve kitlesel insan davranışları

büyük grubun adetleri ve etkileşimleri psikolojisine göre değil, insanları biraraya getiren birey psikolojisine göre araştırılır. Politik liderlerin takipçilerini etkilediği kadarıyla içsel motivasyonları üzerinde çalışmak doğrudur fakat, psikanaliz sosyal süreçlerin akli temsiliyetlerinin aynı büyük gruba ait bireylerin kişilik gelişimlerini nasıl etkilediğini ve o grubun tarihi veya politik hareketlerini nasıl değiştirdiğini göz önünde bulundurmakta büyük anlamda başarısız olmuştur. Yakın geçmişte psikanalitik eğitimle bir avuç tarihçi bu fenomen üzerine odaklandı. Örneğin Peter Loewenberg (1991, 1995) Weimer Cumhuriyeti'nin tarihini, küçük düşürülmesini ve Alman gençliği arasında paylaşılmış kişilik özellikleri yaratarak onların Nazi ideolojisine katılmalarındaki ana faktör olan ekonomik çöküşü anlatır.

Freud'un (1921) bilinen büyük grup psikolojisi teorisi, esas olarak bireyi anlamak üzerine odaklanmış bir temayı yansıtır: grup üyeleri öfkelerini lidere doğru dönüştürürler ve bir oğulun Oedipal babasına olumsuz duygularını yöneltmesiyle benzeyen bir süreçte bu öfkeyi sadakate dönüştürür. Sırasıyla bir büyük grubun üyeleri lideri idealize eder, birbiriyle tanımlar ve lider etrafında yeniden kuvvetlenir. Freud'un teorisi erkek-merkezli bir psikolojik sürece dayanır. Daha da önemlisi Waelder'in (1971) işaret ettiği gibi, Freud sadece gerilim altındaki gruplardan bahsetti. Bu tür noksanlıklar göz önünde bulundurularak, büyük gruplar ve liderleri üzerinde çalışan psikanalistler son 10 yılda yaklaşımlarını veya lider imajını belirtmelerini, birey tarafından tecrübe edildiği gibi büyük grubun kendisinin akli temsiliyeti üzerine odaklanmaya çevirdiler. Örneğin Didier Anzieu (1971, 1984) Janine Chassequet (1984) ve Otto Kernberg (1980, 1989) büyük grup üyelerinin paylaşılan faztazileri üzerinde yazdılar. Bunlar, büyük grupların bütün narsist yaraları tamir eden ideal anneyi (göğüs anne) temsil ettiğini öne sürerlerdi. Ben (Volkan, 2004) idealize edilmiş fakat entegre olmamış kendi imajlarının, ait oldukları büyük grubun üyelerinin deneyimlerindeki, idealize edilmiş anne imajına eşlik ettiğini de ekliyorum. Fakat yine bu teoriler öncelikli olarak bireyin hissedişleri üzerine odaklanırlar. Grup üyelerinin idealize edilmiş anne imajını tehdit eden dışsal süreçlerin politik süreçleri başlatabileceği ve uluslararası meseleleri etkileyebileceği varsayılır. Yine de bireylerin hisleri üzerine odaklanan bir yaklaşım politik veya diplomatik süreci gözönünde bulundurarak belirleyicilik (specificity) getirmez. Bu yüzden politika ve diplomasi pratisyenlerini heyecanlandırmaz veya politik bilimcilerden daha fazla ilgi görür. Psikanalitik gelenekte eksikliklerinin, kendiliğinden hem büyük grup psikolojisi hem de çeşitli kitlesel hareketlerin belli parçaları üzerinde çalışmak olduğunu anladım.

Aynı zamanda gerçekte hepimiz için açık olması gereken fakat olmayan, bir başka fenomeni de farkettim. Psikanalistlerin genellikle kendi kişisel analizleri üzerinden yürüdükleri ve bireyin içsel dünyasını açıklayan psikanalitik teori çalışıp okuduklarından, uluslararası ilişkiler ve politikada önyargısız olduklarına dair genellikle bir sanrılarını vardır. Gerçek şudur ki, müstakbel bir analistin kişisel analizi genellikle analiz edilenin etnik, milli, veya dini katılımlarını bütünüyle araştırmayı içermez. Eğer psikanalist hastalıklı önyargı veya paranoyadan muzdrip edilmeze, büyük grup hassasiyetleri divana taşınmaz. Bir büyük grup içinde insanın "düşman ve müttefik" ihtiyacı (Volkan, 1988) tartışılmazdır. Aynı zamanda biz biliyoruz ki, analistler ve analiz edilenler genellikle hassas büyük grup konularına işaret etmekten kaçınırlar. Büyük grup tarihinin bazı yönleri "anksiyeteyi" kışkırtır. (Loewenberg 1991; Rangell, 2003) Örneğin, Nazi soykırımından kurtulan bir analist, diğer kurtarılanların veya Nazi soykırımından etkilenen Yahudilerin çocuğu olan bir analiz edilende, nesillerarası travma aktarımını

araştırmakta dirneç gösterebilir. (Blum, 1985) Son 20 yılda, Alman hastalarının Nazi bağlantılı aile tarihlerini divana taşımakta direnç gösteren genç Alman psikanalistleri denetleme şansım çok oldu. (Volkan, Ast ve Greer, 2002) Kısacası, Ortadoğu çatışması üzerine İsraili ve Arap psikanalistlerin yazılarını okuduğumuzda (Varvin ve Volkan, 2003) etnik, milli, dini veya ideolojik hassasiyetler sözkonusu olduğunda, psikanalistlerin de politikacılar, diplomatlar ve herhangi biri gibi önyargılar sergileyebileceğini ve politik liderler tarafından yapılan propaganda ve manipülasyona cevap verebileceğini görmezden gelemeyiz. Uluslararası süreçleri ve lider-takipçi ilişkilerini doğru bir şekilde değerlendirmek, uluslararası alanda deneyim ve büyük grup hassasiyetlerinin fonksiyonları ve anlamları üzerinde zorlu bir çalışma gerektirir. Aksi halde, hisleri değiştiren önyargı etkileriyle bozulma yaşanacaktır.

25 yıl önce Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türkler (ben ikinci gruba aitim) arasındaki çatışma üzerine bir kitap yazdım. Kitabımın altbaşlığı; Çatışma Halindeki İki Etnik Grup Üzerine Çalışma idi. (Volkan, 1976) Geriye baktığımda, kabul etmeliyim ki, Rum tarafının acısı üzerine derin bir bilgim yoktu. Ve gerçekten de onların deneyimleri veya olaylar karşısındaki hislerini bilmek için bir isteğim de yoktu. Psikiyatri ihtisasımı yapmak için (daha sonra Psikanaliz) 1957’de Amerika’ya gelişimden birkaç ay sonra , Ankara’da Tıp Fakültesi’ndeki okul günlerinden benim için bir kardeş gibi olan oda arkadaşım, Kıbrıs’ta İngilizleri ve Türkleri katlederek yeni bir Yunan adası yaratma yolunu arayan Kıbrıslı Rum EOKA teröristleri tarafından öldürüldü. Bir yahudi-Amerikan psikanalist tarafından yapılan benim kişisel analizim “kurtulma suçluluğum”u tahlil etmiyordu. (Niederland, 1968) Analistimin Nazi soykırımından kurtulan akrabaları olup olmadığını ve bunun benim kurtulma suçluluğumu araştırmamasında bir rolü olup olmadığını bilmiyorum. Birgün, kişisel analizim bittikten sonra oda arkadaşımın adını hatırlamadığımı farkettim. “hatırlamamanın” bir semptom olduğunu biliyordum ve merak etmeye başladım. Oda arkadaşımın ölümünden yaklaşık 20 yıl sonra Kuzey Kıbrıs’ta bir restoranda yemek yerken, barmenin ölen arkadaşımın küçük kardeşi olduğunu öğrendim. Bara doğru yürüdüm ve bu adama kendimi tanıttım. İkimiz de kendiliğimizden ağlamaya başladık. Oda arkadaşımın kaybının yasını bu olaydan sonra tutabildim ve Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumlar veya Yunanlılar ile Türkler arasındaki gayri resmi barış görüşmelerini genel anlamda daha özgür araştırabildim.

Freud’un kendisi büyük grup meselelerine gelindiğinde, psikanalistlerin önyargıları olduğuna dair bize bazı kanıtlar bırakmıştır. Ve ben inanıyorum ki, bu da, psikanalistlerin etnik ve dini problemler için pratik çözüm önermelerinde bir engeldir. – onlar tarafsız olmaya çalışsalar da. Albert Einstein ile mektuplaşmalarında Freud (1932) Türkler ve Mongollar’a hakkında ırkçı işaretler vermiştir. Freud aynı zamanda şaka yoluyla hastalarına zenciler diye seslenirdi. (Tate, 1996) Bunların kötü veya nefret dolu saldırılar olması gerektiğini sanmıyorum. Freud’un yasami sirasında Avrupa’da irkcilik vardı.. Freud’un kendisi dinci bir kişi değildi. Fakat ne de olsa bir Yahudi idi ve Avrupa’da Yahudilere karşı olan anti-semitizm tirmaniyordu. Freud belki tirmanmakta olan anti-semitizme karşı bir savunma geliştirmiş ve psikoanalistlerin tarif ettiği “agresyon yapanlarla özdeşim” yapmış olabildi. Freud hakkında soylediklerim psikoanalistlerin kendilerinin psikoanalizden gecmelerinin ve insan doğası üzerinde uzun uzun çalışmalarının onları kendi gruplarına asiri yatırım yapmadan ve oteki gruplar hakkında irkcilige gidecek kadar negatif düşünmeden tamamiyle kurtaramaz.

Hala diğer uzmanlarla büyük grup süreçleriyle ilgili çalışmamı zorlaştıran ve üzerinde çalışmak zorunda olduğum başka engeller vardı. Birçok psikanalist – ben de onların arasında olduğumu düşünüyorum- küçük terapi gruplarının nasıl işlediğine dair bilgi sahibiydi, diğerleri, yüzlere bireyden meydana gelen organizasyonların psikolojisi hakkında yazmışlardı. (örneğin, bkzn. Foulkes ve Anthony, 1957; Bion, 1961, Abse, 1974 ve Zaleznik, 1984) Bunlar daha sonra bu içgörülerini milyonlarca bireyi içeren dini, millî veya etnik gruplara uygulamaya yöneldiler. Etnik gruplar gibi büyük grupların da kendilerine özgü belli psikolojik süreçleri vardır. (Volkan, 1988, 1997, 1999 ve 2204) Klinik uygulamalarında psikanalistler hastalarının hikayelerini ve psişik gerçekliklerini öğrenirler. Genellikle büyük grupların hikayelerine yeterince alışkın değildirler ve büyük gruplara da bireylere davrandıkları gibi psikopatolojik açıdan yaklaşmaya yönelirler. Otto Fenichel (1935) psikoanalitik yorumu, direk psikanalitik gözlem yapılamayan alanlara yayarken dikkatli olmamızı söylemişti. Fenichel'i takip eden Alexander Mitscherlich (1971) psikoanalistlerin diğer bilimsel disiplinlerle daha yakın çalışma gerekliliğini ifade eder. Psikanalitik çalışmada bu tür işbirlikleri her zaman istisna olmuştur. Buna göre bu tür çalışmalar, derin tarihi bilgi ve ilgili konuların eksikliğini çekerler ve politikacılar ile diplomatları ilgilendiren belli alanları aydınlatamazlar. Bu sorunla ilgilenmek için Virginia Üniversitesi Tıp Fakültesi içinde CSMHI'yi (Center for the Study of Mind and Human Interaction – Zihin ve İnsan Etkileşimleri Çalışmaları Merkezi) kurduğumda yüksek düzeyli eski diplomatlar, politik bilimciler, tarihçiler ve diğerlerini, fakülteden merkeze katılmaları ve psikanalistler, psikiyatristler, psikologlar ile diğer akıl sağlığı profesyonelleri yanında çalışmak üzere davet ettim.

BENİM KARAMSARLIĞIM ve İYİMSERLİĞİM

Şimdiye kadar, diplomasi alanına iştirak etmek için attığım adımlarda karşılaştığım zorluklara odaklandım. Bu sorunların bilinmesi gerekiyor. Daha ileri gitmeden, liderlerin büyük grup imajlarının, bireylere ne ifade ettiği hisleri hakkında birçok psikanalitik fikir oluşumuna katıldığımı söylemeliyim. Freud gibi, ben de psikanalizin büyük grup çatışmalarını azaltacağını ve insan doğasındaki siddeti azaltacağını sanmıyorum. İnanılmaz teknolojik gelişmeler, kitlesel tahrip için sık sık kullanıldı. Sözde gelişmemiş ülkelerin demokratikleştirilmesi çabaları yerine, birçok politik sistem geldi ve gitti. Ayrıca demokratik bir devletin ortada olması savaş veya savaş benzeri durumların ortaya çıkmmaması için bir garanti vermez. . Hayatım boyunca, barış dolu bir dünya görmeyeceğimi biliyorum ve insanların diğer insanları öldürmeye, sakatlamaya devam edeceğine inanıyorum. Uzun zamandır meslektaşım ve CSMHI'nın (Zihin ve İnsan Etkileşimleri Çalışmaları Merkezi) yönetici asistanı olan psikiyatrist J. Anderson Thomson (2003) her zaman katil maymunların atalarımız olduğumuza dair bir hatırlatma yapar.

Diğer taraftan, psikanalitik içgörü ve fikirlerin belli ve sınırlı durumlarla ilgilenmekte ve onları değiştirmekte kullanımı konusunda iyimserim. Bunun olması için, psikanalistler; tarihçiler, politik bilimciler, diplomatlar ve diğerleriyle oluşturulmuş bir takım içinde çalışmaya istekli olmalıdırlar. İlk yapılacak şey doğru takım ruhunu oluşturmak için disiplinler arasındaki rekabetin üstesinden gelmektir. Aynı zamanda farklı disiplinlerden insanların yıllarca uzun süreli projelerde ve süreçlerde (psikanalistlerin hastalarıyla oldukları gibi) belli çalışmalara odaklı olarak birlikte çalışmaya istekli olması şarttır. (bkzn. Ağac Modeli (Tree Model)Volkan, 1996b)

Diplomasinin belli ve sınırlı yönlerini anlamak için büyük grup kimliği fikrine odaklanmam gerekiyor. Ekonomik, hukuksal ve askeri konular gibi gerçek dünya konuları yanında, diplomatik çabaların öncelikli olarak esas ilgi alanı, büyük-grup kimliğinin aldığı yaralar, kayıpların yasını tutmada yaşanan zorluk (insanların, toprağın ya da prestijin kaybı) ve büyük grup kimliğine verilen zararları tamir etme çabalarıdır.

BÜYÜK GRUP KİMLİĞİ

Büyük grup kimliği fikrim, yüksek düzeyli ve karşıt grup uzmanları (Örneğin; Gürcüler ve Güney Osetler veya Ruslar ve Estonyalılar) arasında uzun yıllar devam eden diyalogları idare etmem ve yakından gözlemem sırasında gelişti. Bu tür toplantılarda her düşman grup temsilcisi belli büyük grup süreçleri ve “bizlik” duygusu ifadeleri için konuşmacı olurlar. Aynı zamanda kendi büyük gruplarının kimliklerini etkin bir şekilde koruyup ait oldukları grubun paylaşılan bizlik duygusuna karşı açılan yaraları tamir etmeye çalışmakta olan çeşitli dünya liderleriyle hatırı sayılır bir zaman harcadım. Daha da ötesi, CSMHI’den (Zihin ve İnsan Etkileşimleri Çalışmaları Merkezi) meslektaşlarım ve ben travmatik toplumlar ve mülteci kamplarından yüzlerce kişiyle yapılan derinlemesine mülakatları yönettik. Bu mülakatların içeriği fantezi ve hayallerden veri toplamaktı. Bu tür toplumlarda, paylaşılan “bizlik” duygusu yükselir ve büyük grup kimliği tanımlanabilir olmaya başlar. Büyük grup kimliği ile ne anlatmaya çalıştığımı açıklamadan önce, dikkatimi Freud’un büyük gruplar hakkındaki teorisine yöneltmeme izin verin.

Büyük gruplar ve liderleriyle ilgili klasik Freud teorisini May Dance’a (Mayıs Dansı’na) katılan kisileri düşünerek anlamaya çalışalım. Geleneksel Maayis dansında ortada dik duran bir direk vardır. Festivale katılanlar bu direğin etrafında done done dans ederler. Direği lider ve dans edenleri liderin takipçileri olarak düşünelim. Freud’a göre büyük grup psikolojisi, birbirleri ile özdeşim yapan, lideri idealize eden ve onun etrafında dönen takipçileri anlatır. Bu metaforu direğin destek verdiği ve insanlar üzerine örtülmüş büyük bir bezi hayal ederek geliştirebiliriz. Yani bir büyük cadir yaratalım. Ben bu cadirin bezine “büyük grup kimliği” ismini verdim. Erik Erikson’un (1956) birey kimliği tanımlamasını takip ederek, diğer çadırlar altında yaşayan insanlarla bazı karakteristikleri paylaşırken, aynı zamanda ısrarcı bir aynılık duygusu da (bizlik) paylaşan, hayatları boyunca birbirlerini hiç tanımayacak, on binlerce hatta milyonlarca insanın büyük grup kimliğini tanımlayabiliriz. Bir büyük grup çadırının bezi altındaki insanlar alt gruplara ayrıldıklarında (klanlar, meslekler, dini bölümler vs.) çadırın bezini (büyük grup kimliğini) paylaşılan bir giyim eşyası olarak giyerler. Oteki gruplardan gelen tehdit sonucu cadir sakalanırsa, ya da lider (direk) stabilitesini kaybederse (lider hastalanır veya ölürse) ve eğer paylaşılan elbise (cadir bezi) üzerinde önemli bir leke veya yırtılma varsa, grup kimliği insanlara kendi bireysel kimliklerinden daha da önemli gelmeye başlar. Hatta çadırın bezi ana giyim eşyası olmaya, insanların her zamanki bireysel giysilerini (kişisel kimlikleri) etkisiz altına almaya başlar

Bir büyük grubun psikolojik, politik ve diplomatik perspektifinden psikanalistin odak noktası, direğin Oedipal babayı temsil ettiği veya çadır bezinin, bireylerin entegre olmamış idealize edilen kendi imajlarıyla birleştirilmiş koruyucu bir anne gibi algılandığı kişisel hisler üzerinde odaklanmamalıdır. Tercihen, analistler büyük grup kimliği oluşumu ve grubun kimliği her ne pahasına olursa olsun koruma ihtiyacı üzerine odaklanmalıdır. İnsanlar lider etrafında yeniden kuvvetlenirler böylece direk çadırı

yukarıda tutacaktır. Liderin esas amacı büyük grup kimliğini korumak olmaya başlar; bu politik ve diplomatik süreçleri etkiler. Psikanalitik danışma yararlı stratejilerin gelişmesine yardımcı olabilir. (örneğin, tarafsız ucuncu katılımcılar, dusmanlar arasındaki konuşmalar sırasında bir grubun kendi kimliğinin tehdit edildiğini sezerse bu grubun kimliğini destekleyecek stratejiler düşünebilirler ve böylece konuşmaların devam etmesine yardım edebilirler.

Çadır bezini ortak bir giyimeşyası olarak paylaşmak birçok insanı birbirine bağlar ve bu bireysel psikolojik süreçlerde de hakim olabilir. Büyük grup kimliklerinin savunan intihar bombacılarını büyük grup kimliklerinin sözcüsü olduklarını görmeden onların psikolojilerini anlamak zordur. Onlar bu kimliği muhafaza etmek için gerekli olduğunu düşündüklerini yapıyorlar. Büyük grup kimliği tehdit edildiğinde bireysel hayat düşüncesi ikinci plana atılır. Kendi rutin hayatlarımızda, büyük grup süreçlerimizle olan bağlarımızın farkına varmamız gerekmiyor. Her sabah şiddetli bir şekilde Alman, Amerikan veya Özbek olduğumuzu hissederek uyanmıyoruz. Örneğin ülkemizin bayrağını her gördüğümüzde olmadığı gibi bir büyük gruba ait olmanın vatanperverlik duygularına battığımız anlamını çıkarması da gerekmiyor. Kendi rutin günlük hayatımızda daha fazla tecrübe ettiğimiz alt gruplarla ilgileniriz. Örneğin, aileler veya profesyonel organizasyonlar. Büyük grup kimliğimizle sıradan zamanlarda ilişkimiz nefes almak gibidir. Sürekli nefes aldığımızda, zatiye olmak, yanan duman dolu bir evde öksürmek gibi nefes alışımız tehdit edilmiyorsa, genellikle nefes aldığımızın farkına varmıyoruz. Düşman grup temsilcileri biraraya geldiğinde genellikle yanan bir binaya girmiş gibi reaksiyon gösterirler. Psikanalitik içgörüler içeriye temiz hava getirmek için kullanılabilir, böylece çatışmalar ve yanlış anlamalar çözümlenip başarılı görüşmeler mümkün olabilir.

Temiz hava elde etmek ve ateşe benzin katmamak için analistlerin tarafların çadır bezlerinin içine ne tür parçaların/ipliklerin dokunduğu üzerinde çalışması gerekiyor. Bazı “iplikler” birey ve büyük grup kimliklerinin birbiri içine nasıl dokunduğunu söyler. Etrafımızdaki yetişkinlerle olan belli ilk tanımlamaların, kişisel kimliklerimizle büyük grup kimliğini nasıl bağladığına dair önemli bir bilgimiz vardır. Bu kısa makalede, tanımlama ve birey ile büyük grup kimliğini bağlayan diğer kavramlar üzerine odaklanmayacağım. (geniş açıklama için bkz. Volkan, 1999a ve 1999b) Bunun yerine, her etnik, milli ve dini çadır bezlerine belirleyicilik getiren 2 “iplik” üzerinde duracağım. Politik liderler bu iki elemente nasıl odaklanıp, onları politik propaganda ve politik hareketler için nasıl kullanacaklarını içgüdüsel bir şekilde bilirler. Ben onlara “seçilmiş ihtişamlar” ve “seçilmiş travmalar” diyorum.

“Seçilmiş ihtişamlar” kendileriyle birleştirilmiş, grubun geçmiş zaferleri, kahramanları ve şehitlerinin akli temsiliyetidir. (Volkan, 1988, 1997, 2004) Bunlar yükseltilmiş bir “bizlik” duygusunu kışkırtır. Körfez Savaşı sırasında, Saddam Hüseyin kendisini XII.yy’da Hristiyan Haçlılarını yenen Sultan Saladin ile birleştirerek takipçilerini şaşırtmaya çalıştı. Böylece geçmişin ihtişamlı olayları ve kahramanları canlandırılıyordu. “Seçilmiş ihtişamlar” kuşaktan kuşağa, vekalet (caretaker -child) etkileşimleri ve geçmiş başarıları geri çağırarak kutlamalara katılma yoluyla geçiyor. Bunlar büyük grup kimliğini seçilmiş travmadan daha az yaygın bir şekilde etkiler. Çünkü seçilmiş travmada sonrakiler kendileriyle beraber güçlü deneyimlerini ve paylaşılan küçük düşürülme hınç ve nefreti de taşır.

Bir “Seçilmiş Travma” büyük grubun tarihinde bir başka grubun elinde felakette kayıp küçük düşürülme ve çaresizlik çeken olumsuz bir olayın paylaşılan akli temsiliyetidir. Bir düşman grubun hareketlerinden kitlesel travma çekmiş büyük grup üyeleriyle ilgili sayısız klinik araştırma vardır. Aynı zamanda, büyük travmadan acı çeken bir grubun ikinci ve üçüncü kuşakları üzerinde de birçok araştırma vardır. Bu araştırmalar, paylaşılan bir trajedinin akli temsiliyetinin takip eden kuşaklara, çeşitli şiddet seviyelerinde, nasıl aktarıldığını açıkça gösterir. (Soykırım imgelerinin aktarımı üzerine seçilmiş kaynak için, bkz. Volkan, Ast, Greer, 2002)

Seçilmiş Travmanın aktarımı çocukların ebeveynlerin davranışlarını taklit etmeleri veya olay hakkında daha yaşlı kuşakların anlattığı şekliyle hikayeler duymasından daha fazla birşeydir. Bu, daha fazla, kurtulanların çocuklarının öz kimliklerine kendi yaralı imgelerini emanet bırakmaları yoluyla, genellikle bilinçsiz bir psikolojik sürecin sonucudur. Böylece, ebeveynin kendi yaralı imgesi çocuklarında yaşar. Daha sonra ebeveyn (şimdi çocuğun içinde olan) bilinçsizce çocuğa tamamen hayatta kalmaya dair belli tamir görevleri ayırır. (yani, utanç ve küçük düşürülmeyi ters çevirmek, pasif durumu aktif duruma döndürmek, saldırganlık duygusunu ehliştirmek ve travma ile birleştirilmiş kayıpların yasını tutmak için.) Bir travmatik gruptaki ebeveynlerin çocuklarına aktardıkları bütün kendi yaralı imgeleri aynı olayı işaret ettiğinden, trajedinin paylaşılan imgesi gelişir. Atalarının travmasının bu imgesini paylaşmak kuşakları bilinçsizce birbirine örgülemekte başarılı olur.

Zaman geçtikçe, çok efsaneleşen orjinal travmanın akli temsiliyeti, çadır bezinin de önemli ipliği olur. Düşman temsilciler görüşmeler için biraraya geldiklerinde büyük grup kimliğine karşı tehditlerle ilgili saldırganlıkla başa çıkabilmek için, seçilmiş travmalarını (daha az derecede de olsa aynı zamanda, “seçilmiş ihtiyaçlarını”) kaçınılmaz olarak harekete geçirirler. Örneğin Estonyalılarla olan gayri resmi diyaloglar sırasında, Ruslar, Moğollar tarafından saldırıya uğrayıp işgal edildikleri yüzyılları veya “medeni dünyayı” korumak için ölçsüz kayıplar ve kurbanlar verdikleri Nazi Dönemini geri çağıracaktı. Güncel olayları görüşürken, seçilmiş travmayla zihinleri işgal etmenin ortaya çıkması, görüşmecileri ve üçüncü kanat tarafsızların kafalarını karıştırabilir. Seçilmiş travma ve büyük grup kimliğini korumak için neden belli zamanlarda ortaya çıktığı ile ilgili psikanalitik içgörüler, görüşmeleri yoluna koymakta yardımcı olabilir.

Seçilmiş travmadan etkilenenler genellikle bir kurbanın büyük grubunun halefidirler. Her ne şekilde olursa olsun, kurbanlaştırılanın aynı zamanda kayıpların yasını tutamaması veya bir geçmiş olayla birleştirilmiş utancın üstesinden gelememesinden vesileleri vardır. Örneğin, Almanya’da Nazi döneminin gölgesi ve Alman halkının soykırımında suç ortaklığı yapması bugün kendilerini bir grup olarak düşünen kaç bireyi ve Almanı etkilemeye devam ediyor. Mitscherlich (1975)in gözlemlerine göre, bir önceki Alman kuşaklarının, bu dönemin yasını tutmaktaki başarısızlığı, Üçüncü Reich dönemi ve onun fesatlıklarından duyulan utanca karşı paylaşılan bir savunma içeriyordu. (bu bulgulara kaynak için bkz. Volkan, Ast ve Greer, 2002)

“Normal” politik ve sosyal ortamlarda seçilmiş travma, orjinal olayın yıldönümü sırasında geri çağrılır ve ayinsel anma büyük grup üyelerini birbirine bağlamaya yardım eder. Örnekler sayısızdır. Çekler, yaklaşık 300 yıl boyunca Hapsburg İmparatorluğu altında itaata zorlandıkları 1620’deki Bila Hora muharebesini anarlar. Skoçlar, 1746’daki Culloden muharebesi ve Bonnie Prensi Charlie’nin yenilip tahta bir Stuart’ın getirilmesi

hikayesini canlı tutar. Amerika'daki Lakota yerlileri, 1890'da Wounded Knee'de yokedilmelerinin yıldönümlerini geri çağırırlar ve Kırımlı Tatarlar, 1944'de Kırım'dan sürülmelerinin toplu acısıyla kendilerini tanımlarlar. Her ne kadar da bu hatırlama ayinleri, tarihsel olaylarla birleşmiş birey ve grup hatıralarını yürürlüğe sokabilse de geçmiş ve bugün uzak ve ayrı kalır.

Politik liderler politik propaganda yoluyla bir büyük grubun seçilmiş travmasını tekrar harekete geçirdiklerinde, ilgili hisler ve duygular, travma sanki yeni ortaya çıkmış gibi algılanırlar ve mevcut politik diplomatik ve/veya askeri meselelerle ilgili duygular ve hislerle birleştirilmeye başlarlar. (Slobodan Milosevic ve grubunun Yugoslavya'nın çöküşünden sonra Sırp seçilmiş travmasını nasıl tekrar harekete geçirdiğinin hikayesi için; bkzn. Volkan, 1997) Bunlar geleceğe bile yansıtılabilir. Geçmişten hatırlanan şimdi de hissedilir ve beraberinde bir "zaman çöküşü" getirerek, gelecek için de beklenir.

Zaman çöküşüne büyük grup gerilemesi eşlik eder. Büyük grup, büyük grup kimliği tehdit edildiğinde ve/veya zarara uğradığında geriler. Psikanalistler, bu gerilemenin, bir lider etrafında kör toplanma, grup üyelerinin bireysel kimlik kaybı, "paylaşılan yeni ahlak" gelişimi ve grubun yükselen ilkel ve mutlakiyetçi inanç sistemi gibi, belli işaret ve semptomlarını tanımlamışlardır. Büyük grupla grubun karsiti olarak bilinenler, yani grubun "dusmanları" olarak algılananlar arasında keskin bir ayrım olur. Buna ek olarak, büyük grup gerilemesinin işaret ve semptomları üzerine yeni bulgular, grubun seçilmiş iktisamlarının ve travmalarının tekrar harekete geçirilmesini, grubun yasal ve coğrafi sınırları "ikinci ten" olarak tecrübe etmesi ve "kan" ile ilgilenmesini içerir. (Kan ile ilgilenmeyi gerilemiş bir büyük grup olan Naziler zamanında çok acıkça gormuştük. Naziler yahudilerin ve cingenerin kanları ile ilgilenmişlerdi ve kendi kanlarının tamamıyla temiz olduklarını sanmışlardı. Kana karşı olan ilgi büyük grup kimliği ile bağlantılıdır)Daha da önemlisi, gerilemiş gruplar teşhis edilmediğinde ve yapıcı olarak ilgilinmediğinde (belki dışarıdan tarafsız kanatların yardımı ile) çok kötü gelişmelere öncülük edebilecek belli ritüeller geliştirebilirler. Örneğin, gerileme (ve gerilemeyi hafifletme) sırasında, gerilemiş grup, deri değiştirmiş bir yılan gibi olur. Bir anlamda gerilemiş grup, "Biz şimdi kimiz?" sorusunu sorar ve kimliğini kirlüten, istenmeyen şeylerden kurtulmaya niyet eder. Ben bu mecburi grup ritüeline "arınma" diyorum. Arınma, grubun dilindeki yabancı sözcükleri ayıklaması gibi zararsız da olabilir (örneğin Yunanistan Osmanlılardan ayrıldığı zaman "şimdi biz kimiz" ile meşgul oldu ve ozamnda kullanılan Rumcadan Türkçe kelimeleri attı), sözde etnik temizlik (On yıl önce Sırpaların yaptığı gibi) gibi öldürücü de. Alanda çalışmayı kabul eden psikanalistler büyük grup psikolojisinin bu gibi hareketlerini aydınlığa çıkarmada önemli bir rol oynayabilirler.

DİPLOMASİDEN KLİNİK ÇALIŞMAYA

Uluslararası İlişkilere derin katılımım, mültecilerle çalışmak, kitlesel sadistik ve mazoşist hareketlerin farkına varmak, inanıyorum ki, klinik tecrübelerimi de etkiledi. Her şeyden önce, insan gelişiminde şiddetin köklerinin daha fazla farkına varmaya ve bunlara daha fazla dikkat etmeye başladım. Hastalarımın çoğunun çocukluk zamanlarındaki travmaları ve bu gibi travmaların bu bireylerin bilinçsiz ölümcül fantezilerinin başlamasında oynadığı rolün şimdi daha kolay farkına varıyorum. Aynı zamanda, hastalarım açık ya da gizli yollardan bana yansıttıkları ilişkilerinde beni saldırganlıklarının odağı haline getirdiklerinde (bunun gelişmesi psikoanalitik tedavinin

bir parçasıdır) daha toleranslı olmaya başladım. Hastaların saldırgan ifadeleriyle “oyunmakta” daha başarılıyım ve sonuç olarak, saldırgan tavırlarıyla nasıl oynayacakları ve saldırganlıklarını nasıl ehlileştirecekleri konusunda onlara daha fazla yardımcı olduğuma inanıyorum.

Bir çok insanın nasıl atalarının travmatik imgelerinin taşıyıcısı olduğu artık beni şaşırtmıyor. Hastalarımın atalarının tarihine dikkat etmeye ve onların kişilik karakteristikleri ve/veya semptomlarının bazı yönlerini, ataları tarafından onlara emanet bırakılanla (yani atalarımızın basına gelenler gelecek nesile aktarılmaktadır) birleştirmeye başladım. Açıkcası, ataların tarihine odaklanma konusunda yalnız değildim. Nazi soykırımından kurtulanları ve onların çocuklarını tedavi eden analistler on yıllardır bu fenomenden bahsediyorlardı. (bkz. Volkan, Ast ve Greer, 2002) Fakat, sanırım tarihe (tarihçilerin tanımladığı anlamda) ve hemen bütün hastalarındaki bağlarına odaklanan sadece bir avuç analist var. (bkz. Davoine ve Gaudillière, 2004)

Aynı zamanda, hastanın, travmanın kuşaklararası aktarımına bağlı analize ne zaman direnç gösterdiğinin farkına vardım. Emanet imgelerin rezervuarı olmuş bir yetişkinin analize geldiğinde analitik sürece ve iyileşmeye direnci, eninde sonunda bir rezervuar olmayı durdurma olasılığı ile yüzleşmesi etrafında ve en azından bu durumu değiştirerek kimlik duygusunu da değiştireceği korkusunda odaklanmaktadır.. Birinin ona ataları tarafından emanet bırakılanı kendi icinden çıkarmak veya değiştirmek, kişisel kimliğindeki bir değişimi dikkate alarak, endişeyi başlatır.,”. Böylece, iyileşme direnci yüzeyselleşir.

Geçmişte, imgeleri “emanet bırakmak” fikri en iyi “yerine geçen çocuklar” denileni tahlil ettiğimizde kurgulanabilirdi. (Cain ve Cain 1964; Poznanski, 1972; Volkan ve Ast, 1997) Anne ölü çocuğunu içselleştirir ve bu imgeyi, genellikle ilk çocuğun ölümünden sonra doğan ikinci çocuğun gelişen kendi temsiliyetine emanet bırakır. İkinci çocuk, yerine konulmuş çocuk, ölü kardeşinin bir esas deneyimini ve imgesini taşımaz. Ölü çocuğun imgesini tutan anne, ikinci çocuğa, ölü çocuğun “canlı” tutulduğu, bir rezervuar olarak davranır. Buna göre, anne, ikinci çocuğa, kendinde emanet bırakılanı korumak ve savunmak için, belli ego görevleri verir. Yerine konulan çocuk, aynı zamanda ona dayatılanla ilgili kendi ego fonksiyonlarını da geliştirir. Örneğin yerine konulan çocuk, zihnini geriye kalan kendi temsiliyetiyle emanet imgeyi birleştirme göreviyle meşgul edecektir. Çocuk bunu yapmayı başarabilir veya başaramaz.

Gayri resmi uluslararası diplomasi çalışmalarında, tekrar ve tekrar bir büyük grubun seçilmiş travmalarının tekrar harekete geçirilmesine tanık oldum. Bu, karşılığında, anne veya babanın travmatik kendilik ve obje imgelerinin, ” bir annenin ölü çocuğunun imgesini yaşayan ikinci çocuğuna geçirdiği şekilde, bir çocuğun gelişen kendi temsiliyetine ne kadar sıklıkla emanet bırakıldığı konusunda daha fazla farkında olmamı sağladı. Emanet bırakılan travmatik imgeler psikolojik genler gibi çalışır. Kişi, ebeveynlerini veya atalarını kendi doğumundan önce oluşturulmuş travmayla birleştirilen kayıpların yasını tutmaya mahkum edilebilir. Veya kişi kendi içinde taşıdığı ebeveynlerinin veya atalarının yaralı imgelerini tamir edecek ve onlara aid çaresizlik ve küçük düşürülmüşlüğü ters çevirecek hareketlerle zihnini meşgul edebilir. Bu tür psikolojik süreçlerin farkına varmak onlarla ilgilenmek için terapatik stratejiler oluşturmakta yardımcı olurlar. (Volkan, Ast ve Greer, 2002)

SONUC

Bu makalede, ofisimden dışarıya çıkmakta ve çatışma halindeki toplumlarda çalışmamda, insan saldırganlığını yakın mesafeden gözlemlemekteki direncimi anlatır. Makale aynı zamanda, uzmanlığına aid geleneksel teorileri değiştirmenin ne kadar zor olduğunu tasvir eder. Ayrıca, uluslararası arenadaki çalışmalarım klinik çalışmalarımı zenginleştirdi. Hastalarımızı anlayıp tedavi ederken ofisimizde gördüklerimiz ile tarihi arenada olanlar arasında bir bağ olduğunu aklımızda tutmamız gerekiyor. Umarım, büyük grup psikolojisi bulgularımı birey psikolojisine taşırken bu bağı kurgulayabiliyorum